

NON SIRE, C'EST UNE...

TRENCSÉNYI BALÁZS: A POLITIKA NYELVEI. ESZMETÖRTÉNETI TANULMÁNYOK.
(BUDAPEST, ARGUMENTUM KIADÓ – BIBÓ ISTVÁN SZELLEMI MŰHELY, 2007.)

Szűcs Zoltán Gábor

(politológus, PhD-hallgató, ELTE ÁJK, Politikatudományi Intézet)

Az ismert történelmi anekdota szerint XVI. Lajos, hírt kapva a Bastille bevételéről, megkérdezte: *C'est une révolte?* Ez lázadás? Mire főkamarása, La Rochefoucauld herceg tárgyilagosan azt felelte: *Non Sire, c'est une révolution.* Nem, felség, ez forradalom. Mindez azonban már 1789. július 15-én történhetett, mert 14-én, mikor a történelmi jelentőségű esemény valójában végbement, még ez a bejegyzés került a király naplójába: *Rien.* Semmi különös...

Félreértés ne essék, az alábbiakban az Argumentum kiadó és a Bibó István Szellemi Műhely közös kiadványáról, a CEU fiatal politikai eszmetörténészének minap, szinte észrevétlenül megjelent tanulmánykötetéről* lesz szó. Egy könyvről, amiről elég nehéz nagy szavak nélkül beszélnie annak, aki végigolvasta. Elvégre nem kis dolog, ha egy történész kutatói érdeklődése a kora újkortól a 20. századig, Spinozától Zrínyin és Bibón át az 1990-es évekbeli román történettudomány képviselőiig terjed (ismétlem, ezek nem összefoglalók vagy kivonatok). Talán az sem egészen lebecsülendő, hogy az egyes tanulmányok alaposan feltárt és innovatívan kidolgozott módszertani keretbe illeszkednek (13–60.). S az sem lebecsülendő, hogy a tanulmányok tapasztalataiból az utóbbi évtizedek legambiciózusabb hazai eszmetörténeti kutatási programja körvonalazódik. Ez a program a modern politika kelet-közép-európai kiformalódásának és változásainak történetét szeretné rekonstruálni, komparatív, transznacionális perspektívából, egységes fogalmi keretben, ugyanakkor minél érzékenyebben az egyes nemzeti kontextusok sajátosságaira (39–58.).

S mindez nem a szerzői ambíció aránytévésztése, csupán egy ügyes szemű, bár intellektuálisan igényes és korántsem könnyen megvalósítható, felismerés eredménye. Azé tudniillik, hogy az eszmetörténet-írás érdeklődése az utóbbi időkben egyfelől a transzkulturális párbeszéd jelenségei felé fordult, másfelől igyekszik minél inkább eltávolodni a történeti folyamatok és jelenségek homogenizáló leírásától, s egyúttal szabadulni a „nagy nevek bűvöletéből”. E két szemléleti fordulat pedig páratlan esélyt kínál, hogy a térségbeli modernitás

* A könyv részeire az egyszerűség kedvéért a főszövegben, zárójelbe tett oldalszámmal hivatkozom.

kibontakozása a maga sajátosságaival együtt a saját jogán legyen tárgyalható. S hogy a recepció és az adaptáció központi szerepe ne fokozza le szekundér jelenségekké ezeket a politikai kultúrákat a történelem *mainstream*jéhez képest. Éppen ellenkezőleg, a befogadás, fordítás, alkalmazás mechanizmusainak vizsgálata lehetővé tehetné, hogy a térség történetének kutatása új színekkel gazdagítsa a politikai eszmetörténet-írást.

Ha mindez megvalósulna, ugyan ki vonhatná kétségbe, hogy *c'est une révolution*?

AZ „ÚJ ESZMETÖRTÉNET”

A közhiedelmekkel ellentétben a forradalmi programok nem a semmiből születnek, nem tette azt a francia forradalom sem, bár hogy eszmei előzményeit a felvilágosodás filozófiájában, a kor rendkívül szubverzív, gyakran pornográf politikai karikatúra irodalmában, netán a francia politikai diskurzus egyéb, antiabszolutista tradícióiban kell keresnünk, arról megoszlanak a vélemények.

A Trencsényi-könyv sem a semmiből jött, és aligha értenénk meg a könyvet, ha nem vennénk észre, hogy *A politika nyelvei* tipikus darabja a hazai „új eszmetörténet”¹ irodalmának. Ez az „új eszmetörténet” a 90-es években az irodalomtörténet, a filozófiatörténet és a történettudomány határvidékén, egyfajta köztes térben született, s ennek alapján aligha kellett volna nagy jövőt jósolni neki.

Ma mégis úgy tűnik, a modern politikai gondolkodás kutatásának leg-erőteljesebb és legtávlatosabb irányzatát alkotja, amelynek intézményes hátteréről sokat elárul Trencsényi könyvének előszava is (11–12.). Ilyenek például a külföldi fejlemények iránti nyitottságra nevelő hajdani legendás *Láthatatlan Kollégium*, akárcsak annak szerényebb utóda, az *Erasmus Kollégium*. Míg két másik intézmény, két egykori intellektuális divatjelenség örököse és tudományos színvonalú megújítója. A *Közép-európai Egyetem* a 80-as évek romantikus Mitteleuropa-kultuszára, a *Bibó István Szellemi Műhely* a hajdani Bibó-kultuszra emlékeztethet, de mindkettő ennél sokkal fontosabb szerepet tölt be. Előbbi a térségbeli tudományos párbeszéd előmozdítója, aminek számtalan konferencia, kiadvány, hajdani és jelenlegi diák a bizonyítéka, utóbbi pedig nem csak megteremtette (figyelemreméltó előzmények, Huszár Tibor és Szilágyi Sándor munkái után, bár tőlük függetlenül és velük vitatkozva) a szisztematikus Bibó-kutatást, s ennek mára számos monografikus feldolgozás az eredménye.

Ha meg kívánjuk érteni, miért érdeklődik valaki egyszerre a kora újkori politikai kultúra és a 20. század kelet-közép-európai politikai problémái iránt, miért igyekszik adaptálni a kontextualista történetírás módszertanát, és miért igyekszik olyan komparatív elemzéseket felépíteni, mint a román, bolgár, magyar kontextusokat összehasonlító Trencsényi-tanulmány, mit keres egy

elemzésben Bibó István és Milan Hodža életműve, elég felidézni az „új eszmétörténet” sajátosságait, hogy felismerjük, Trencsényi Balázs válogatott írásai ennek a heterogén és szerteágazó eszmétörténeti mozgásnak nagyszabású szintézisét jelentik.

A szintéziskísérletek persze mindig problematikusak, hiszen a különféle nyelvjátékok interakciója ugyan vezethet (s jelen esetben vezet is) érdekes, inspiráló és jelentős eredményekhez, de az eltérő előfeltevések legalább ilyen könnyen eredményezhetnek interferenciajelenségeket, megnehezítve a kutató dolgát. Erre is, arra is, fogunk még példát találni az alábbiakban.

EGY IDEÁLIS ESZMETÖRTÉNET PROGRAMJA

A könyv egy terjedelmes és lenyűgöző módszertani bevezetővel indul, amivel érdemes hosszabban is foglalkoznunk. E fejezet legérdekesebb vonása, hogy a saját módszertani, szemléleti kereteit meghatározó német, angol, francia kontextualista iskolákat egyáltalán nem csupán tekintélyérvként, nem is gyorsan letudnivaló kötelező feladatként tárgyalja, hanem saját előfeltevéseivel összhangban, kontextualista módon közelíti meg. Éppen ezzel adja hozzá a legtöbbet a részben már ismert, részben viszont csak általa megismertett tényekhez.

Kiindulópontja, hogy a politikai reflexió nyelvi kereteire és azok történetére rákérdező kontextualizmus irányzatai az utóbbi idők egyik legjelentősebb történettudományi fejleményét jelentették. S hogy sokat lehet tanulni tőlük, de nem feltétlenül a különféle „módszertani ajánlatok” „összehangolásával” (13.), hanem annak figyelembevételével, mennyire mélyen „gyökereznek” ezek saját kulturális hagyományukban. S hogy ennek, valamint a kelet-közép-európai kontextus sajátosságainak figyelembevételével lehet csak kidolgozni a térségünk kutatása számára megfelelő módszertani repertoárt.

A *Cambridge School*, például Pocock, Dunn, Skinner, az angol eszmétörténetírás, főleg a brit nemzeti teleológiát képviselő „whig kánon” és a politikai filozófia kérdéseinek ahistorikus tárgyalása ellen (16–18) lázadt, érdeklődésének középpontban a 17. századi angol történelemmel. S ennek keretében igyekeztek az egyes kijelentéseket és műveket bizonyos nyelvi konvenciók, politikai nyelvek, retorikai hagyományok és beszédmódok összefüggéseibe értelmezni, ugyanakkor meghagyva az individuális politikai cselekvő szabadságát, hogy ezen keretek között a saját intencióit igyekezessen megvalósítani. A *Begriffsgeschichte*, Brunner, Conze, Koselleck vagy Reichardt, ellenben a szellemtörténeti hagyományból építkezett és a fogalomtörténetet a társadalomtörténet párjaként a társadalom nyelvi önreflexiójának vizsgálatára szánta, leginkább az úgynevezett Sattelzeit, a 18–19. század közötti átmenet idejére összpontosítva. Örökségének is köszönhetően erősen érdeklődött a kollektívumok története iránt és a „német kulturalista hagyomány esszencialista vonásaira rímelve”

hajlamos volt a fogalmaknak az egyedi nyelvhasználaton túlmutató és saját történettel rendelkező egységet tulajdonítani (21.). Ugyancsak a kulturális tradíciókból magyarázható, hogy mindig is megmaradt az erős érdeklődés a politika iránt. Szemben a francia iskolákkal, hiszen az *Annales* iskola folytatásaként fellépők, Chartier, Robin, Tournier, Guilhaumou, de Certau, Veyne, Nora és mások munkáiban a nagy időtávok, a társadalmi struktúrák és főként az elitkultúra (s a politika) alatti, a hagyományos történetírásban láthatatlanul maradó népi kultúra jelenségeire összpontosított, fókuszában egyébként a 18. századdal. Részben emiatt is, a francia eszmetörténet-írásban kiemelten fontos szerep jutott egyfelől a kvantifikációnak, hiszen a vizsgált történeti jelenségek nem egyedi aktusok, hanem tendenciák, rendek, irányok, másfelől a nem írott formáknak, hiszen az elitkultúrán kívül érthetően nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani az egyéb kommunikációs formáknak (lásd például karikatúrák, társasjátékok, ünnepek).

Mint látható, a háromféle irányzat nem teljesen egyforma módon fogalmazta meg a maga problémáit, hiszen más előfeltevésekkel, más anyagon és részben más korszakokat vizsgált. Megpróbálhatjuk eltüntetni ezeket a különbségeket, nem biztos, hogy célt érünk (a kritika egyik fő célpontja Melvin Richter, aki pont egy ilyen – problematikus – szintézist igyekezett létrehozni). Így ugyanis aligha érthetnénk meg a kulturális irritációk tipikus példáit, mint a Reichardt által szerkesztett, s a német iskola francia (diskurzusanalitikus, kvantitatív, mentalitástörténeti) megújítását és a francia Sattelzeit feltárását célul kitűző *Handbuch politisch-sozialer Grundbegriffe in Frankreich 1680–1820* iránti relatív francia közömbösség (34.). Vagy az angol és a német irányzatok közötti vitákat, így Pocock és Koselleck látványos egyet nem értését egy New York-i szimpozionon (30.).

Trencsényi úgy véli, a kontextualizmus úgy válhat jó eszközzé régióink kultúráinak kutatásában, ha figyelemmel az egyes iskolák hasonlóságaira és eltéréseire, megteremtjük a velük párbeszédképes, de a helyi kontextusokra érzékeny, szükségképpen eklektikus módszertani ajánlatunkat. Ezért foglalkozik a különféle iskolák egyoldalúságaival (29–38.), majd a közös alapot – a modernitás kialakulásának vizsgálatát igyekszik az őt érdeklő területek sajátosságaihoz újrafogalmazni. Két kiindulópontja ebben a *kulturális transzmissziós folyamatok egyoldalúsága* és a *politikai kultúrák diszkontinuitása*, ami lehetetlenné tenné mind a fogalmak Begriffsgeschichte-típusú, kontinuum, a jelentések akkumulációját feltételező leírását, mind a kizárólag az egyedi aktusokra összpontosító, Cambridge-mintájú, a politikai közösség tagjai által közösen osztott előfeltevésekre épülő, a „fordítás” és „beemelés” jelenségeit ignoráló elemzését. S éppígy nehezzé tenné a mentalitástörténeti tárgyalásmódot, mert az szintén hosszú távú kontinuitásokat előfeltételez.

Ezért preferálja Trencsényi J. G. A. Pocock 'politikai nyelv' kategóriáját, amely egyszerre képvisel módszertani individualizmust, ismeri el a beszéd-

aktusoknak az egyéneken túlmutató dimenzióit és a kölcsönösen használt szavak többértelműségét, mert a politikai nyelveket nem „autark nyelvjáték-ként fogja fel, hanem egymásba gabalyodó [...], egymáshoz átjárást biztosító szemantikai-retorikai keretként” (42.). Pocock metodológiai programja ráadásul kellően laza szövésű, reflektált és önironikus ahhoz, hogy ne tagadja, kulcskategóriái alapján véve heurisztikus konstrukciók, amelyeket az elemzés perspektívája nagymértékben meghatároz, s ez azért jó, mert általuk „végső soron a diszkurzív politikai cselekvések történetét lehet e kategóriákra vonatkoztatva megalkotni”.

EGY KOMPARATÍV ESZMETÖRTÉNET FELÉ

Trencsényi módszertani érdeklődése nem korlátozódik a bevezetőre, alapkérdései később is visszaköszönek, s nem egy írás, különösen a Gyurgyák János nagy vihart kavart *Zsidókérdés Magyarországon* című könyvéről szóló recenziója és a román, bolgár, magyar nemzetkarakterológiai diskurzusok történetét felvázoló tanulmánya, legalább annyi teret szentel metodológiai kérdéseknek, mint amennyire a Gyurgyák-könyvnek, illetve a három történeti kontextusnak.

A Gyurgyák-recenziót amúgyis csak ajánlani lehet minden olvasónak, mert nem csak jó kritikája Gyurgyák könyvének, de példát ad abból is, miként lehet egy – a 2000 folyóiratban kirobbant, heves, Gyurgyákot jóformán antiszemizmussal vádoló – vitába érdemi módon és kulturált formában bekapcsolódni. Trencsényi tézise egyébként, hogy a Gyurgyák-könyv több szinten is olvasható, s ezek mindegyike más-más problémákat vet fel. Van például egy „metahistóriai” üzenete, hogy a zsidó–magyar együttélés egy kudarc története, az asszimiláció programja valójában megbukott, van egy „metapolitikai” síkja, amely szerint a traumatikus magyar történelem kibeszélését nagy mértékben nehezítik a kérdésben uralkodó, leegyszerűsítő beszédmódok, a „neológ” és az „antiszemita” tradíciók, s hogy mivel a magyar politikai kultúrát lényegében a zsidósághoz való viszony határozza meg (népi-urbánus viszony), a kérdés kibeszélhetetlensége megmérgezte ezt a politikát. S végül van egy „módszertani” síkja is, a Gyurgyák-könyv ugyanis arra vállalkozik, hogy ideografikus módon, lényegében megelégedjen az egyes szerzők állításainak explikálásával, amit csak ötletszerűen lát el hol komolyabb, hol ironikusabb kommentárokkal. Trencsényi pedig nem tesz mást, mint hogy a maga kontextualista megközelítésével veszi – valóban módszeres – kritika alá a Gyurgyák-könyvet, kimutatva gyengeségeit, miközben a legtöbb kritikussal szemben elismeri annak erőnyeit is.

Aki pedig arra kíváncsi, hogy milyen perspektívák nyílhatnak meg a kelet-közép-európai térség politikai gondolkodásának vizsgálatában a kontextualizmus hatására, az mindenképpen olvassa el *A történelem réműlete* című tanul-

mányt, amelyben nem csupán megismerkedhetünk a nemzetkarakterológia ókorig visszanyúló konceptuális előzményeivel, de megtudhatjuk, miben különböznek az újkori, a késő felvilágosodással és a nemzeti romantikával megjelenő karakterológiai diskurzusok ezektől az előzményektől, s hogy miben térnek el a nyugati és a keleti nemzetkarakterológiák. És végül, hogy – persze ez a legizgalmasabb része az egésznek – miként ismerhetünk rá három különböző történeti fejlődésen átmenő, társadalomtörténetileg más jegyeket mutató, politikai kultúrában szerkezetileg nagyon hasonló diskurzusok közös elemeire. Mert Trencsényi tézise ebben az esetben az, hogy a román, a bolgár és a magyar nemzetkarakterológiák számos közös sajátossággal bírnak, bizonyos motívumok feltűnően ismerősek, forrásaik közösek, s a három ország politikai gondolkodását jobban, összehasonlíthatatlanul komplexebben megismerhetjük azáltal, ha a kontextusok különbségét az eltérések és hasonlóságok összjátékában, s nem mint elszigetelt és autark történeti szálakat tárgyaljuk.

Hogy a diskurzusok hasonlóságaiban mennyi a véletlen s mennyi mindennek kell valamilyen egyéb, eszmetörténeti magyarázatot találni, az már egy másik kérdés, amire ez a tanulmány nem is igen válaszolhatott. De, a problémát ritkán tapasztalhatóan éles megvilágításba helyezte, kijelölve egy majdani kutatási program kereteit, amelynek, tudhatjuk azóta, már vannak is bizonyos eredményei. Ugyanis a közelmúltban már megjelent két szöveggyűjtemény, amelyek e kutatási program újabb lépéseit jelentik, igyekezve bemutatni a térség országainak valóban együtt konceptualizálható jelenségeit, *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945)* címen. Az első kötet a felvilágosodás, a második a nemzeti romantikák jelenségeit tárgyalja, s a könyv címéből következően további kötetek várhatók, amelyek a modernség és a modernitáskritika beszédmódjaival fognak foglalkozni.

És mi van még a könyvben? Számtalan érdekesebbnél érdekesebb téma, amelyeket még csak vázlatosan bemutatni sem igen nagyon lehet egy recenzió keretei között. Arra mindenesetre fel kell hívnunk a figyelmet, hogy a tanulmánykötetben két félkész monográfia is megbújik: egy a kora újkori politika eszmetörténetéről és egy Bibó műveiről, amelyekkel azért érdemes lehet foglalkozni egy kissé.

A kora újkori monográfiát vagy legalábbis annak alapvetéseit három kiváló esettanulmány és egy terjedelmes recenzió tartalmazzák. Előbbiek: Spinoza, egy William Temple nevű 17. századi angol diplomata és Zrínyi Miklós politikai gondolkodását vizsgálják, s mint ilyenek komoly figyelemre tarthatnak számot, a recenzió pedig Bene Sándor *Theatrum politicum* című könyvével foglalkozik, mérlegelve Bene olasz érdeklődésének toposzkutatást jelentő irodalomtörténeti módszertanának előnyeit és hátrányait.

A négy szöveg nem könnyű olvasmány, elsősorban, mivel a látens monográfia végül nincs megírva, az egyes esettanulmányok alapkérdésekre nem válaszolnak (ráhagyatkoznak a hozzáértők előzetes tudására), másokat ismételt

újrafogalmaznak. És mégis, mind a négy szöveg roppant érdekes és tanulságos, amelyekből azért körvonalazódik Trencsényi meg nem írt könyvének fő mondanivalója: vagyis, hogy a 17. század poszthumanista politikai kultúrája töredezett, az átmenetiség jegyeit viseli magán, s a lassanként szétbomló republikánus tradíció mellett a szuverenitás- és az érdekelméletek roppant változatossága jellemzi. Vagyis, ideális terep az „egymásba gabalyodó” politikai nyelvek pocockiánus eszmetörténeti víziójának illusztrálására. S ezt csak erősíti, hogy Trencsényi szerencsés kézzel választja példáit is: a tradicionális kánonba tartozó Spinozát, akit azonban a *philosophia perennis* világából egy nagyonis konkrét, ráadásul bizonyos értelemben perifériális – németalföldi – kontextusba vezet vissza; aztán a nem túlságosan ismert Temple-t, akinek háttérül az egyik centrális szerepű politikai kultúra kontextusa szolgál; s végül azt a Zrínyit, aki egy perifériális kultúra nemzeti kánonjának központi alakja, s akinek diszkurzív adaptációiról a nemzeti történetírás viszonylag sok adattal, de kevés érdemi mondandóval rendelkezett.

Az elemzések persze magukban is izgalmasak, hiszen érdekes újdonságot jelent a többnyire a *more geometrico* szlogenjével jellemzett Spinozát a holland republika politikai kontextusában újraolvasni, elismerve anti-Orangista preferenciáit, hasonlóságait olyan korabeli teoretikusokkal, mint Pieter de la Court, és belátjuk, miként írja újra a humanista politika retorikai alapjait (például a történelem exemplaritását) a maga erősen retorikusan használt geometriai fogalmaival. (Ez a tanulmány egyébként játékos újragondolása Quentin Skinner legendás Hobbes-elemzéseinek.) Hasonló izgalmakat tartogathat az érdeklődő olvasó számára a Temple-elemzés, amely annyiban is kapcsolódik a Spinoza-tanulmányhoz, hogy Temple diplomatáskodott Németalföldön, így a holland republika válsága és összeomlása számára is formatív politikai tapasztalatot jelentett. Igazán érdekes látni, miként értelmezi az 1680-as évek angliai politikai válságait a maga poszthumanista konceptuális szempontjai szerint a közérdek fenntarthatatlanságaként ez a művelt és okos politikus, hogy belefásultan a helyzetbe eljusson a magánéletbe visszavonulás és a barackfák metszésének epikureus életprogramjáig. De magyar olvasó számára a legtöbb intellektuális izgalmat kétségkívül a Zrínyi-elemzés tartogathatja, mivel azt mutatja be, miként teremtene a horvát bán a változó (egyre romló) kondíciók közepette megfelelő konceptuális keretet a politikai helyzet megértésére és a kivezető utak megfogalmazására, s hogy váltogatva referenciáit, miként formálódik ki az államrezon jellegzetes, az államot a nemzettel helyettesítő, a Rákóczi szabadságharcban majd a 19. század nemzeti romantikájában újrafelfedezett magyar beszédmódja. Ez az elemzés egyébként azért különösen érdekes, mert megmutatja, milyen felszabadító ereje van a módszertani tudatosságnak az egyes kérdések tárgyalásában. Zrínyi kapcsán ugyanis Trencsényi olyan szellemóriások vállaira állhat, mint Klaniczay Tibor, az egyik legszelesebb látóköri, lenyűgöző tudású magyar irodalomtörténész, aki hajdan Zrínyi olasz hivatko-

zásainak egész tárházát összeállította. És mégis, a nemzeti tudomány keretei közül soha ki nem lépő Klaniczay fő mondanivalója megmaradt annyinak, hogy lám, van egy korszerű, európai látókörű magyar politikusunk a 17. században, míg Trencsényi elemzése érdemi módon hasznosítani tudta mindazt, amit ebben a kérdésben a nagy előd, Klaniczay elmondott, nála az olasz kontextus megelevenedik, hatóerővé válik.

De, mint mondtam, nem csak egy kora-újkori monográfia lapul a sorok között, hanem egy Bibó-monográfia is. A *Bibó István és az „alkat-diskurzus”* például azt mutatja meg igen nagy meggyőző erővel, hogy amiket Bibó legendás elemzéseiben mond a magyar alkat torzulásáról, miként illeszkedik a 30-as évek vitáiba, s hogy Bibó miként transzcendálta a készen kapott fogalmi kereteket a 40-es évek második felére. *A tegnap árnyékában* az Uchronia műfaja kapcsán vizsgálja Bibó koncepcióját az európai társadalomfejlődésről és a moralitásnak a politikába betöltött szerepéről, *A békecsinálás művészete* a nemzeti problematika és az európai megbékélés bibói analízisét tárgyalja, összehasonlítva Bibó téziseit Milan Hodža szövegeivel. De tágabb értelemben idetartoznak még a Gyurgyák-recenzió, az Ungváry Krisztián forrásközlésére reflektáló *A „harmadik út” és az antiszemitizmus*, illetve a már említett komparatív román, magyar, bolgár elemzés szövegei, amelyekből a 20. századra átetnicizálódó nemzeti diskurzusok képe bontakozik ki², s Trencsényi Bibót voltaképp ez előtt a kontextuális háttér előtt vizsgálja. Éppen ebben áll újszerűsége. Az eddigi munkák ugyanis vagy önmagában vizsgálták Bibót, rekonstruálták életrajzát, esetleg feltárták filológiai kapcsolatait vagy valamiféle normatív olvasatot adtak műveiről: követendő példaként állítva őt az olvasó elé, vagy kritizálva őt tévedéseierért. Hiányzott viszont, éppen a legjellegzetesebb Bibó-problémák, a „zsákutcás magyar történelem”, az „eltorzult magyar alkat” vagy épp a „zsidókérdés” kapcsán állításainak kontextualizáló vizsgálata. Ezért mindenkinek, aki Bibó iránt érdeklődik, csak ajánlani lehet ezeket a monográfiatöredékeket Trencsényi Balázs könyvéből.

A MÉRLEG

Végezetül, hogy is vonhatnánk meg *A politika nyelvei* mérlegét? Nehéz volna túlbecsülni a könyv érdemeit, azok oly számosak és szerteágazóak. Legfontosabb ezek közül kétségtől az, hogy egy valóban párbeszédképes és nyitott tudományos beszédmód kimunkálásának munkadarabjait gyűjti össze és kínálja az olvasó számára.

Vannak azonban, mint minden úttörő munkának, bizonyos nehézségei, amelyek alighanem szemébe tűnnek majd minden olvasónak, aki kézbe veszi Trencsényi munkáját. Három ilyet említenék. *Először* is, bármilyen ironikus is, minden módszertani tudatossága ellenére Trencsényi elemzéseinek központi

kategóriái és érvelési stratégiái valójában nemigen vonódnak be a tudományos reflexióba. A szerző például időről időre megállapítja az adott művek „központi problémáját”, „alapvető kérdését”, „fókuszát”, egyáltalán nem tisztázva, miért is volna redukálható bármely komplex nyelvi aktus egyetlen *centrális kérdésre*. Választ persze lehet találni (Trencsényi más összefüggésben maga mondja, a perspektíva mindig meghatározza az elemzést, s nyilván ez emel központi helyzetbe bizonyos kérdéseket), de a válaszok teljesen az olvasóra vannak bízva, a módszertani reflexió vakfoltjaiként. *Hasonlóképpen* reflektálatlan marad, hogy Trencsényi elemzéseit valójában nem egy, hanem két markánsan különböző analitikus beszédmód jellemzi: az egyik, a *pocockiánus kontextualista*, amely a politikai nyelvekkel foglalkozik és egy másik, a *terapeutikus*, amelyik a közösségi traumák kibeszélését tűzi maga elé célul. A kettő nem feltétlenül kibékíthetetlen, de eltérésük mégis feltűnő, s aligha véletlen, hogy Pocock maga a történetírás és a „szabad művészetek” autonómiájának pártján állt, s a múlt kutatásának értelmét elsősorban a múlt megismerésében, s nem egyéb társadalmi hasznokban látta, látja. A probléma persze nem a kibékíthetlenség, hanem a reflektálatlanság (habár az előszóban a terapeutikus beszédmódról mond dolgokat a szerző, ezeket azonban inkább a hagyományos nemzeti történetírás genealogikus modelljével állítja szembe). S végül *harmadszor*, egy társadalomtudományi szöveghez képest Trencsényi elemzései túlságosan *retorikusak*. A retorika itt elsősorban arra vonatkozik, hogy a szerző ritkán definiálja fogalmait, annál gyakrabban revolverez külső referenciákkal (*argumenta ad auctoritatem*), s van elfoglalva az ismerős jelentések rekontextualizálásával és redeskripciójával. Vagyis pontosan azokat a retorikai gyakorlatokat használja, amelyek történeti elemzésére a kontextualista iskola (főként az angol) szerzői előszeretettel vállalkoznak. Más kérdés, hogy a humántudományok ebben a tekintetben hagyományosan különböznek a szűkebben vett társadalomtudományok érvelési stílusától, s Trencsényi retorikáját igen nagy meggyőző erővel működteti, attól a tény, tény marad, hogy ezeket a szerző nemigen reflektálja módszertani fejtegetéseiben.

Félreértés ne essék, e kifogások valóban csak marginális jelentőségűek az egészhez képest. Zárjuk ezért inkább azzal a recenzióval, hogy bár csak a holnap döntheti el, vajon *révolte* vagy *révolution* lesz-e *A politika nyelvei*, egy dolgra még ma felhívnanék a felséges olvasó figyelmét: *Sire, ce n'est pas rien*.

JEGYZETEK

- ¹ Szűcs Zoltán Gábor (2007): „A történetírás uralkodó eszméi” Politikatudományi Szemle. 2. sz. 155–162.
- ² A kérdéssel foglalkozik egyébként Trencsényi a *Magyar Narancsnak* adott interjújában is. László Ferenc: „Van aki úgy gondolja, ő jobban érzi a néplelket” (Trencsényi Balázs történész). *Magyar Narancs*. [Url = http://www.manco.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=15165](http://www.manco.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=15165).